

De zwetseconomie

Auteur(s):

Witteloostuijn

De auteur is hoogleraar economie aan de Rijksuniversiteit Groningen en hoogleraar strategie aan de University of Durham (Verenigd Koninkrijk).
a.van.witteloostuijn@eco.rug.nl

Verschenen in:

ESB, 89e jaargang, nr. 4434, pagina 241, 28 mei 2004

Rubriek:

Prikkel

Trefwoord(en):

Ongeveer een maand geleden heeft de onderkoning van Nederland - de vice-president van de Raad van State, Herman Tjeenk Willink - zijn jaarlijkse klaagzang gepubliceerd in de vorm van het Jaarverslag van de Raad van State over het jaar 2003¹. Niet voor de eerste keer doet hij zijn beklag over het belabberde functioneren van de overheid en de politiek. De traditionele verwijzing naar het incidentenbeleid van Den Haag ontbreekt ook deze keer niet.

Het gevolg van het tekortschietende incidentenbeleid is dat de Tweede Kamer onvoldoende aandacht heeft voor de kwaliteit en de uitvoering van wetgeving. Ook bewindslieden zijn voornamelijk bezig met het herstellen of oppoetsen van hun mediaprofiel. Een briljant optreden bij *Barend & Van Dorp* of *Wintertijd* is veel belangrijker dan een gloedvol kameroptreden of een diepgravende beleidsnotitie - dat idee heerst. Het is alsof de politiek de media volgt in plaats van andersom. Deze kritiek zingt sinds mensenheugenis rond in en buiten het Binnenhof - voor en na de opkomst van Pim Fortuyn. De opiniepagina's van de dagbladen worden bijvoorbeeld al decennialang met enige regelmaat gevuld met doorwrochte analyses van het democratisch tekort, inclusief een waslijst met inventieve remedies.

Opeenvolgende kabinetten hebben in reactie op deze aanhoudende kritiek met grote voortvarendheid de rol van het bedrijfsleven en van de bedrijfspraktijken vergroot. De idee is verbluffend eenvoudig: de efficiëntie kan worden vergroot door taken door te schuiven naar de private sector of, als dat niet kan, praktijken uit het bedrijfsleven te imiteren. Aan de ene kant zijn veel traditionele overheidsstaken geprivatiseerd - van post en telefoon tot treinverkeer en (binnenkort) energievoorziening. Aan de andere kant zijn overheidsorganisaties permanent in de weer met de volgende 'moderniseringsslag'.

Het moderniseren van de publieke sector vindt plaats door - waar mogelijk - diensten op afstand te plaatsen. Daarnaast moet, in navolging van het bedrijfsleven, de ene na de andere overheidsdienst worden getransformeerd tot een 'lerende organisatie'. Deze aanpak gaat gepaard met een permanente waai van reorganisaties, met alles erop en eraan - weer: net zoals in het bedrijfsleven.

De burger wordt een klant en de taak een product. Omdat in het bedrijfsleven continu veranderen tot het panacee is uitgeroepen, ontkomen ook overheidsorganisaties daar niet aan. Conform het Koninklijke Olie/Shell-adagium tina: 'There Is No Alternative'. De advieswereld spint hier garen bij. Fusies worden begeleid, cultuuromslagen worden geïnitieerd, diensthoofden worden tot coaches getraind, processen worden herontworpen, organisatiestructuren worden gekanteld, beleid wordt doorontwikkeld, et cetera.

Het is frappant dat Tjeenk Willink in hetzelfde Jaarverslag 2003 constateert dat het functioneren van de publieke sector wordt belemmerd door een oncontroleerbare tussenlaag van rekenmeesters, toezichthouders, adviseurs en managers in de publieke, semi-publieke én private sector. Het is een wereld vol bazen, onderbazen en adjunctbazen, die zich terzijde laten staan door een leger 'consultants' en die - hopelijk - in de gaten worden gehouden door ontelbare rekenmeesters en toezichthouders. Het gevolg is dat de werkvloer - agenten, artsen, leraren, rechters, verplegers - uit het zicht verdwijnt. Niet deze deskundigen maken de dienst uit, maar een enorm bataljon van adviseurs, controleurs en managers.

Ook hierin aapt de overheid braaf het bedrijfsleven na. Als externe adviseur van ondernemingsraden en als academisch onderzoeker neem ik een paar keer per jaar een kijkje in de keuken van die veelgeroemde private sector. Dat stemt niet vrolijk. Het is een weinig analytisch wereldje van 'analisten' (wie heeft die naam verzonnen!), 'consultants', commissarissen en managers die vooral elkaar bezig houden met allerlei dwangmatige veranderobsessies en machtspelletjes. De voertaal is brabbel-Engels met een poldersausje, waarin permanent wordt 'gebenchmarked' en 'gerefocussed' op alles wat beweegt. Analytische diepgang is ver te zoeken. Kritische reflectie wordt niet op prijs gesteld. Het gevolg is een slaafse fixatie op permanent veranderen, omdat analist en aandeelhouder daarom vragen en omdat de bcg's en McKinseys van deze wereld dat adviseren aan de hand van leeghoofdige PowerPoint-presentaties vol nietszeggend goeroejargon.

Samen produceren deze moderne - of is het inmiddels postmoderne? - private en publieke sector een vernieuwde nieuwe economie. De vorige nieuwe economie is op een fiasco uitgelopen, mede aan de hand van dezelfde adviseurs, analisten en managers. Ik ben bang dat van de vernieuwde nieuwe economie nog minder valt te verwachten. Van die talloze veranderingen kan immers veel worden gezegd, maar niet dat daarmee waarde wordt gecreëerd - integendeel. De overgrote meerderheid van die hypermoderne must-do veranderstrategieën loopt op een mislukking uit (Sorge & Van Witteloostuijn, 2004). Hooguit kan worden opgemerkt dat daarmee een leger van adviseurs, controleurs en managers goedbetaald van de straat wordt gehouden. Verborgene werkloosheid is misschien te prefereren boven de zichtbare variant ervan.

Omdat inmiddels zonneklaar is geworden dat Nederland het niet moet hebben van een florierende kenniseconomie, is mogelijk zelfs sprake van een gat in de markt. Toppolitici en dito managers zijn het immers roerend eens over de noodzaak om in een mondialiserende wereld ergens in uit te blinken. In weer een nieuwe babbelclub - het innovatieplatform - wordt daarover met enige regelmaat enthousiast vergaderd. Met het de facto faillissement van de poldervariant van de kenniseconomie kan Nederland de wereld het zwijgen opleggen met een unieke economie: de zwetseconomie.

Literatuur

Sorge, A.M. & A. van Witteloostuijn (2004) The (non)sense of organizational change: an essay about universal management hypes, sick consultancy metaphors and healthy organization theories, te verschijnen in Organization Studies.

I Het jaarverslag is te vinden op www.raadvanstate.nl